

Asif RÜSTƏMLİ
professor

Azərbaycan klassik ədəbiyyatında yer alan görkəmli sənətkarların tədqiqat prosesində aşkarlanan, üzə çıxarılan hər bir əsəri, misrası, cümləsi ədəbi-bədii düşüncə tariximizdə önəmli dəyərə malikdir. Bəzən arxivlərin qaranlıq, gözəduzacaq dolablarında araşdırmalardan kənar qalan, unudulan bir mətbuat orqanı onlarla şairin, yazıçının, publisistin poetik nümunələrinin mübhəm saxlancına çevrilir. Milli-mənəvi sənətlərimizin daşıyıcısı missiyasını ləyaqətlə cismində, ruhunda ehtiva edən, demokratik yönümlü hər hansı bir qəzet və ya jurnalın tapıntısı cəmiyyət üçün dəfina tapıntısından az əhəmiyyətli deyildir. Bu mənada ötən il Rusiyanın Sankt-Peterburq şəhərində AMEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun direktoru, akademik İsa Həbibbəylinin göndərişi ilə elmi ezamiyyətdə olarkən şəhər arxivində Mirzə Cəlal Yusifzadənin (1859, Şuşa - 1931, Bakı) müdirliyi və sahibi - imtiyazlığı (redaktorluğu və nəşirliyi) ilə 1911-1912-ci illərdə Bakıda Azərbaycan türkcəsində nəşr etdiyi "Həqiqəti-əfkar" (Fikirlərin həqiqəti - A.R.) qəzetinin tam dəstinə rast gəldim. Respublikamızın arxivlərində bir nömrəsinə də təsadüf olunmayan bir mətbuat orqanının ilk sayı 1911-ci il 29 oktyabr tarixində, şənbə günü, Bakıda Nikolaevski küçəsində yerləşən Tağıyevin Qız məktəbinin (indiki AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun - A.R.) alt qatında, Orucov qardaşlarının elektrik mətbəəsində o vaxtın leksikonu ilə desək "təb edilmişdir". Qəzet dörd səhifəlik, həftədə bir dəfə işıq üzü görən "siyasi, ədəbi, fənni, ictimai və iqtisadi türkcə" mətbuat orqanı idi.

Mirzə Cəlal Yusifzadə qəzetin məram və məqsədini ilk nömrənin baş yazısında belə bayan etmişdir: "H.Ə." (Həqiqəti-əfkar - A.R.) intişarından əsl məqsədimiz Qafqaz türk həmvətənlərimizə məlumat verməkdir. Siyasi, iqtisadi, ictimai, əxlaqi, ədəbi... hər qism məqalələrə vərəqələrimizdə yer vardır. Şəxsi qərəzdən xali, ədəb dairəsindən xaric olmaqdan ari hər günə məqalələr və xəbər dərc olunacaqdır.

Möhtərəm ədib, mühərrir və alimlərdən rica olunur ki, bizim bu müxtəsər və rəqəpəmizin islahına məxsus bəzli-itaət buyursunlar. Bir mətləbdə səhvlərimiz və xətamız olursa, göstərmək ilə bizi xoşhal eyləsinlər" ("Həqiqəti-əfkar" qəz., Bakı,

1911, 29 oktyabr, № 1, səh. 1).

Bu bir neçə cümlə qəzetin və onun redaktorunun demokratik dəyərlərə sadiqliyini, cəmiyyətin maariflənməsi yolunda məşəqqətlərə dözümlüliyünü, həqiqətin, doğrunun söylənilməsində inadçılığını təcəssüm etdirən çox açıq bəyannamədir. Burada xalqına xidmət etmək istəyən jurnalistin, mühərririn yüksək "əfkarı" və əxlaqi dəyərləri ön plana çəkilir, şəxsiqərəzələr üçün vərəqparələrdə yer tapılmayacağı bildirilir. "Həqiqəti-əfkar"ın birinci səhifəsində "C" imzası ilə yer alan bu yazı qəzetin tutacağı yolu nişan vermişdir. Mirzə Cəlal cəmiyyətin cəhalətdən xilasının ümdə yolunu məktəbdə və mətbuatda axtarır, xalqın emlərə yiyələnməsində, dünyagörüşünün inkişafında mətbuatın rolunu yüksək qiymətləndirir.

"Həqiqəti-əfkar"ın ilk sayının növbəti

hətin "Həqiqəti-əfkar"da dörd nəzm nümunəsi işıq üzü görüb. Onlardan "Təcəddüd və tərəqqi" (1911, 24 dekabr, № 11) şeiri sonralar müəllifin kitablarına (1935, 1950 və 2005-ci il nəşrləri nəzərdə tutulur - A.R.) "Tərəqqi və təbiətin qanunu" adı ilə daxil edilmiş, digər üç şeiri isə çağdaş oxucu auditoriyası üçün tamamilə naməlumdur.

Ədibin şeirlərindən ikisi - "Əndişeyi-rindana" ("Həqiqəti-əfkar" qəz., Bakı, 1911, 12 noyabr, № 3) və "Rəddiye-rindana" ("Həqiqəti-əfkar" qəz., Bakı, 1911, 20 noyabr, № 5) hərsi dörd misradan ibarət olmaqla şairin ad və təxəllüsünün baş hərfləri - "A.S." (ərəb qrafikası ilə "Ə.S.") gizli imzası ilə, "Cümlə qayğı" ("Həqiqəti-əfkar" qəzeti, Bakı, 1911, 17 dekabr, № 10) isə "A.Səhhət" adıyla dərc olunmuşdur. İlk iki şeir "Həqiqəti-əfkar"

Abbas Səhhətin naməlum şeirləri

səhifələrində Seyid Hüseynin "Ehtiyacımız çoxdur" məqaləsi, Əliabbas Müznibin "Mənzumə"si, Qədir Heydərovun "İranda ixtişaş zühuru", "Türkiyə - İtaliya müharibəsi", teleqraf xəbərləri, "Hekayə, roman və hər cür oxumaq kitabları"nın siyahısı və digər yazılar verilmişdir. Axund Yusif Talıbzadə qəzetə təbrik məktubu, Məhəmməd Həniyə Zeynalov və Əliəğa Sadıqzadə Təbrizi "İzhari-təşəkkür" göndərmiş, redaksiyaya Gəncədən, Ağdamdan, Qaryagindən informasiyalar ünvanlanmışdır.

Mirzə Cəlalin bu qəzetdə yazıları "C", "Cəlal", "Həman", "Özü", "Bu özü" imzaları ilə çap olunmuşdur. Qəzetin bir neçə sayında davam edən silsilə elmi-publisistik məqalələri "Əql ayınəsi", "Şeiri-mənsur", "Bədəeyi ələdəb", "İnqilabi elm" adlanır. "Bu özü" imzası ilə "Mənbəyi fəsad" hekayəsi, "Zavallı mədə", "İntiqad", "Yaxşı adamlar" Biçarə mədə", "Gözəl iqdamat" felyetonları nəşr olunmuşdur.

Bundan əlavə "Həftəlik xülasə"lər, xarici və daxili xəbərlər də Mirzə Cəlalin qələminə məxsusdur. Redaktorun oğlu Əli Yusifzadə "Asiya coğrafiyası" adlı silsilə məqaləsi qəzetin əksər saylarında yer almışdır. Seyid Hüseynin "Nəticələr" felyetonu "Həqiqəti-əfkar"ın 6 sayında tam çap olunmuşdur. Cəfər ... Mətrudun "Şücaətim", "Eşidənlərə" şeirləri, eləcə də Səməd Mənsur, Mirzə Rəhim Fəna, Əliabbas Müznib, Cabbar Əsgərzadə Aciz, Nemət Bəsir, Məhəmmədəli Manafzadə və b. 34 poeziya nümunəsi bu mətbuat orqanında dərc edilmişdir.

Azərbaycan romantizminin görkəmli nümayəndəsi, şair, mütərcim Abbas Səh-

qəzetinin 3-cü və 5-ci saylarında işıq üzü görsə də, mövzu etibarilə bir-birinin davamıdır. Şair azadlıq uğrunda Rindin (qorxmazın - A.R.) çarpışmalarını hər iki nəzm parçasında böyük ustalıqla, qabarıq vermişdir.

ƏNDİŞEYİ-RINDANƏ

Qanının hər qətrəsi səngi-cidal dəryasıdır,
Bən səhərdən şamədak bir bəhrə pürəvəgədayam.
Qəhri xilqat pəncəsində çərpinir ruh, işta bən,
Bəndəyəm, bən kərə hər gün, bində istefadəyam.

RƏDDİYE-RINDANƏ

Əhrimən* qəndən yaradılmaz, yaradır "sən" kibi,
Bəndeyi binkərlə bən də işta bu dəvadəyam.
Əhrimən bəndəyə bağlı bəndələrdir qəhrkar,
Qəhrkarla çarpışır bən nəsil azadəyəm?

Axtarışlar, tapıntılar

* Zira, İran qədim xürafatına görə Əhrimən qaranlıq məbudu, zülmət və şərat məbədirdir. Binaan-aleyh, özü başqasından törəməz, özündən başqasını törədir. Çünki məbədədir.

"Rəddiye-rindana"nın son beyti şər qüvvələrlə mübarizənin, çarpışmanın amansız şiddətindən və geniş çapından xəbər verir. "Qəhrkarla çarpışır bən nəsil azadəyəm?" - bədii sualı müəllifin oxucusunu azadlıq haqqında dərin, ciddi düşünməyə hesablanmış ədəbi ifadə tərzidir.

Abbas Səhhətin "Cümlə qayğı" əsəri isə əvvəlki iki şeirindən məzmun, ideya və həcm etibarilə fərqlənir. Bu mənzumə ruhu və üslubu etibarilə şairin "Təcəddüd və tərəqqi" şeirinə daha yaxındır.

CÜMLƏ QAYĞU

Təbim məni etdi cümlə qayğı,
Şerim nəvəhəti-ələm olmuş.
Şərdir əsarəmdə vəchi-tasir,
Zira ki, müxəmməri-qəm olmuş.
Sakit nə sayaq durum? Mühitim,
Bir səneyi yas və matəm olmuş.
Xəlvət ki, bəzmi-vəsl-i-yarə,
Əğyar girib də məhrəm olmuş.
Yatmış, sürüylə çoban da yatmış,
Qurdlarla köpək də həmdəm olmuş.
Ətraf hərəmdə qanlı sayyad,
Ahu avına müsəmməm olmuş.
Səhy etmiş əlacda atibba,
Hər verdiyi şərbəti səmm olmuş.
Aləmini millətin duyarkən,
Fəryadların damadəm olmuş.
İslama bir ağlayan yox, amma
Ağlar hamu, kim məhərrəm olmuş.
İslama gərəkdir ağlanılsın*
Zira ki, bəsatı bərhəm olmuş.
Məhv olmasına nəvəz-billah,
Min dürlü səbəb fərahəm olmuş.

* İki axırıncı beyt Həzrət Əmirin (ə.s.) "İslama ağlasun hər kim ki, ağlamaq istiyor. Bədəstina İslamın ərkanı və əlaməti tərək və məhv olmaqdadır."

Şübhəsiz ki, A.Səhhətin bu şeirində də romantizm məxsus rəmzlər zamanın və mühitin ziddiyyətli məqamlarını qabardır, şairin şəxsi əhval-ruhiyyəsinə, düşüncəyə qarşısız durumu əks etdirir. Ədib yasa, mətəmə, qaranlıq qərq olmuş mühitdən çıxış yolu arayar: "Sakit nə sayaq durum? Mühitim, bir səneyi yas və matəm olmuş" - deyə fəğan qoparır, qan-yaş tökür. Bu beytdə Abbas Səhhətin yaxın dostu, Azərbaycanın qüdrətli satirik şairi Mirzə Ələkbər Sabirin vəfatı ilə bağlı kədərli, müdhis duruma da işarə etməsi ehtimal oluna bilər...

Beləliklə, bütün hallarda Mirzə Cəlal Yusifzadənin "Həqiqəti-əfkar" qəzeti "Vətən" (1909) şeiri ilə Azərbaycan türkləri arasında məşhurlaşan sevimli şairimiz Abbas Səhhətin yığcam ədəbi-bədii irsinə daha üç əsər əlavə edir. Ədibin indiyədək nəşr olunan kitablarına daxil edilməyən "Əndişeyi-rindana", "Rəddiye-rindana" və "Cümlə qayğı" adlı naməlum şeirləri Abbas Səhhət poeziyasını sevərlər üçün böyük töhfə sayıla bilər.